

DOI: 10.33270/01242702.133
УДК 342.76(450)(430)

Обмеження прав людини в інтересах держави в тоталітарних державах як вияв позитивістської концепції праворозуміння

ШЕРШЕЛЬ Ольга

аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0874-3138>

Анотація. Проблема визначення межі втручання державної влади в права людини є важливою для будь-якого часу, передусім у тих випадках, коли необхідність неправомірного обмеження прав людини в державі обґрунтовується досягненням «благородної» мети і нав'язується за допомогою пропаганди, терору й заборон. Мета цієї статті – проаналізувати причини утвердження влади тоталітарних режимів, засади їх функціонування та утвердження ідеї обмеження прав людини в інтересах держави на прикладі Італії в період фашистського режиму й Німеччини в період нацистського режиму. Досліджено правове регулювання обмеження політичних, соціально-економічних прав, а також нівелювання принципу незалежності судової влади в таких державах і запропонувати механізми, які унеможливили б утвердження тоталітарних режимів правління. Методичною основою став діалектичний метод. У структурі методологічних підходів використовують описовий та історичний методи, які допомогли дослідити в хронологічній послідовності процес утвердження тоталітарних режимів і неправомірного обмеження прав людини. Сформульовано висновок, що за тоталітарних режимів регулювання відносин у сфері прав людини відбувається з позицій захисту інтересів окремої групи людей, що є панівною, а вплив на свідомість людей здійснюють через ідеологічне виховання та репресії. Недопущення неправомірного обмеження прав людини можливе через дієві механізми демократії, передусім незалежний суд, який керується духом права, самообмеження влади, розвинену правову свідомість, громадянське суспільство, якісну освіту. Наукова новизна публікації полягає в аналізі трансформації під впливом обраного за зразок типу праворозуміння політичної та правової системи держави від відносно демократичної до антигуманного тоталітарного режиму. Практична значущість полягає у визначенні умов і засобів, які унеможливили б перехід від демократичної держави, у якій права людини визнано найвищою цінністю, до тоталітарної.

Ключові слова: права людини; демократія; тоталітаризм; фашизм; нацизм; відповідальність.

Історія статті:

Отримано: 31.01.2024

Переглянуто: 26.02.2024

Прийнято: 29.03.2024

Рекомендоване посилання:

Шершель О. Обмеження прав людини в інтересах держави в тоталітарних державах як вияв позитивістської концепції праворозуміння. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 1 (27). С. 133–141. doi: 10.33270/01242702.133.

*Відповідальний автор

© Шершель О., 2024

Вступ

Тоталітарна держава, її ознаки, причини популярності тоталітарних режимів неодноразово були предметом досліджень і дискусій політологів, філософів, юристів, психологів, письменників, кінематографів. Водночас, попри те, що тоталітарні режими нині засуджує світова спільнота, загроза їх виникнення та існування є вкрай небезпечною. Складність полягає в тому, що в більшості випадків неправомірне обмеження прав людини прикривають ідеєю їх захисту, системою законодавства. Передусім важливо дослідити з позицій філософії права обмеження прав людини тоталітарною владою, яка прийшла не революційним шляхом, а з дотриманням формально демократичних процедур. Яскравим прикладом цього є становлення фашистського режиму в Італії (з 24 березня 1933 року до 23 травня 1945 року) та нацистського режиму в Німеччині (з 24 березня 1933 року до 23 травня 1945 року).

Матеріали та методи

Причини утвердження тоталітарних режимів, їх методи та засоби впровадження політики розглянуто в працях Ф. Гаєка, З. Бжезинського, К. Фрідріха, К. Ясперса, Дж. Оруелла та ін. Методологічну основу дослідження становить діалектичний метод, а також принцип історизму. У структурі методологічних підходів використовують описовий метод. Було застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, за допомогою яких виокремлено окремі проблемні питання в регулюванні обмежень конкретних груп прав людини.

Результати й обговорення

Права людини є пріоритетними в державі, адже якщо це не постулюється в державі, то, як свідчить історія, досягненням загального блага в контексті сформульованого тоталітарним режимом може бути виправдано будь-яке зло. Не заперечуючи можливість обмеження прав людини в суспільних інтересах, інтересах національної безпеки, захисту моралі, зазначимо, що захист цих інтересів обумовлено передусім тим, що забезпечення прав людини та їх захист від неправомірного обмеження можливий лише в суспільстві, яке є демократичним, у якому права однієї людини не порушують прав інших – таке обмеження є необхідним з метою підтримання правопорядку, нормального співіснування, а отже, забезпечення прав людей. Для того щоб ідея неможливості неправомірного обмеження прав людини реалізувалася, необхідним є не лише її доктринальне розроблення, а й усвідомлення цього в суспільстві (Shershel, 2023, p. 140).

Зазначене актуалізує дослідження утвердження тоталітарних режимів, умов їх утвердження.

Утіленню тоталітарної моделі управління в Італії та Німеччині після Першої світової війни передували соціально-економічні чинники, відсутність дієвих механізмів демократії, неефективність міжнародних механізмів захисту, зокрема Ліги націй. Для Німеччини це посилювалося низьким моральним духом населення через програш у війні й надмірними борговими зобов'язаннями.

Після закінчення Першої світової війни в Італії поглиблювалася криза, її національне багатство зменшилося на третину, загинуло близько 700 тис. осіб, унаслідок чого країною ширилася серія страйків, 1920 року відбувся 1881 страйк у промисловості. Отже, популярності набув соціалістичний рух. Як альтернатива комуністам з'явилися фашисти, лідером яких став Б. Муссоліні (Kozynets, & Kravchenko, 2020, p. 290).

Уряд (за 1919–1922 роки змінювався п'ять разів) та парламент Італії не були спроможні вирішити нагальні питання. Позиціонуючи себе як рятівну силу, Національна фашистська партія на чолі з Б. Муссоліні здійснила в жовтні 1922 року марш на Рим з метою захоплення влади в країні. Аби запобігти розростанню збройного конфлікту, король призначив прем'єр-міністром Б. Муссоліні.

Новий прем'єр-міністр одразу ж почав уживати заходів для закріплення влади. Зокрема, у грудні 1925 року було прийнято закон про повноваження та прерогативи глави уряду, за яким усю виконавчу владу було зосереджено в руках прем'єр-міністра: він призначав і звільняв міністрів, парламент не міг більше висловити уряду недовіру, визначав порядок денний парламенту, міг вимагати повторного голосування щодо конкретного законопроєкту, відхиленого палатами.

У Німеччині після Першої світової війни соціально-економічна ситуація характеризувалася гіперінфляцією, збільшенням кількості безробітних, необхідністю платити репарації за Версальським договором, проведенням низки путчів (Каппівського 1920 року, комуністичних 1921–го і 1923 років, «Пивного путчу» А. Гітлера 1923 року), панували невдоволення політикою керівництва державою, ностальгія за величною імперією

Веймарська конституція 1919 року, одна з найпрогресивніших для свого часу, не містила запобіжників щодо узурпації влади. У ст. 48 передбачено надзвичайні повноваження Президента, який мав право за допомогою збройних сил примусити будь-яку землю «виконувати обов'язки, покладені на неї Конституцією або імперським законом», а також повністю або частково призупи-

нити дію статей про основні права та свободи громадян. На думку В. Глиняного, наділяючи президента широкими повноваженнями, парламентарії виявили небезпеку того, що президентська надзвичайна влада може опинитися в руках людини, яка використовує її аж ніяк не в народних інтересах. Історія Німеччини стала швидким підтвердженням цього. Веймарська республіка фактично припинила своє існування внаслідок призначення в січні 1933 року Президентом П. Гінденбургом на посаду Рейхсканцлера А. Гітлера та встановлення однопартійної диктатури очолюваної ним Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини, так званого Третього рейху (Hutiv, 2020, p. 28).

Ф. Гаєк зауважує, що А. Гітлеру не довелося знищувати демократію: він просто скористався її розпадом і в критичний момент отримав підтримку людей, які його ненавиділи, але яким він видавався єдиною сильною особистістю, здатною зупинити хаос, що насувається.

Для того щоб утвердитися, тоталітарним режимам необхідно було ідеологічно обґрунтувати власну політику, переконати в її важливості народ, використовуючи пропаганду. І Б. Муссоліні, і А. Гітлер це розуміли.

Б. Муссоліні у своїй «Доктрині фашизму» 1932 року акцентує: щоб зрозуміти людей, треба знати людину; а щоб зрозуміти людину, треба пізнати дійсність та її закони; не може бути жодної концепції держави, яка не була б у своїй основі концепцією життя: філософією чи інтуїцією, системою ідей, що розвиваються в межах логіки чи зосереджені в баченні чи вірі. Поза історією людина – нікчемність; антиіндивідуалістична, фашистська концепція життя зосереджує увагу на важливості держави, приймає індивіда лише в тому аспекті, у якому його інтереси збігаються з інтересами держави. Фашистська концепція держави всеохопна; поза нею жодні людські чи духовні цінності не можуть існувати, а тим більше мати цінність. Для фашизму держава є абсолютною, індивіди та групи – відносними.

Діяльність держави в такому значенні не може бути обмежена. «Усе всередині держава, нічого поза державою, нічого проти держави». «Перше – обов'язки, тоді права» – відомий афоризм Б. Муссоліні. Філософія надає фашизму відтінок пуританства: «Істина полягає в тому, що людина народилася не для того, щоб жити щасливо, а для того, щоб працювати і страждати» (Steiner, 1936, p. 1274).

Такі ідеї фашизму були своєрідним синтезом ідей філософів різних епох, починаючи з часів античності. На підставі вчення Арістотеля фашистські філософи обґрунтовували пріоритет і перевагу держави щодо особи. З одного боку, це

була адаптація концепції Арістотеля про людину як політичну істоту до проблем людини в ХХ столітті; з другого – фашизм об'єднав елементи системи, обрані з Н. Макіавеллі і В. Парето, Дж. Віко та Дж. Джентіле. Н. Макіавеллі і В. Парето, захочували Муссоліні символізувати та міфологізувати свою справу (Steiner, 1936, p. 1268).

1922 року Муссоліні проголосив про необхідність створення власного міфу, за яким Італія є духовною наступницею Римської імперії.

А. Гітлеру вже слугував за модель фашистський міф, однак в основу його міфу було покладено расову теорію, яку підтримувати і вчені-генетики.

На провідних ідеологів нацистської партії відчутно вплинув народний рух, який виник у контексті праць філософа Й. Г. Фіхте та інших авторів ХІХ століття, які пропагували ідею Volk (народу) як органічної єдності. У нацистську добу різні групи ідеологів і політиків нацистської партії, наприклад, міністр сільського господарства Р. Дарре, ідеолог крові та ґрунту, або засновник люто антисемітської газети Der Stürmer Ю. Штрайхер, мали різні концепції раси. Расові зміни в еволюції людини не стали науково обов'язковими; а антропологи не говорили про єврейську чи «арійську» раси у своїх наукових публікаціях. Проте вчені стали спільниками нацистської расової політики. Б. Мюллер-Хілл про вчених-генетиків зазначав: «вони повинні були прийняти та підтримувати насильницький антисемітизм нацистів, щоб бути винагородженими посадами й достатньою підтримкою для досліджень спадкових захворювань. Вони так і вчинили» (Deichmann, 2020, p. 130).

Утвердження цих ідей здійснювали всіма доступними засобами. А. Гітлер у «Mein Kampf», розмірковуючи щодо ідейної революції, доходить висновку, що вона може бути успішною лише у випадку масової підтримки, тому спрямовує увагу на пропаганду: «у будь-якому насправді великому революційному рухові пропаганда повинна попередньо розповсюдити його ідею. А це передбачає, що вона мусить спробувати зробити новий напрям думок зрозумілим для всіх, спустити з небес на землю або, щонайменше, примусити сумніватися в колишніх переконаннях» (Dmytrashko, 2018, p. 14). Й. Гебельс акцентував, що держава повинна обстоювати принцип тотальності, який означає розвиток нетерпимості проти всього, що не затверджено владою (Kandel, 1935, p. 155).

Базовим концептом К. Шмітта, автора статті «Фюрер захищає право», називають концепт децизіонізму (Standratiuk, 2018, p. 380). Цей концепт полягає в тому, що абсолютизм держави щодо суспільства дає змогу їй в логіці виняткового

випадку й екстраординарної ситуації, призупиняти дію права на підставі «права суспільства на самозбереження» (Rakhmaylov, 2014, p. 35).

Безумовно, одним із найголовніших завдань для втілення проголошених ідей була боротьба з опонентами, що призвело до обмеження виборчих прав. Утверджувалася ідея політичної партії, що охоплює всі аспекти життя людини, перетворює будь-які питання в партійно-ідеологічні.

В Італії за законом про політичне представництво 1928 року висувати кандидатів у депутати мали право національні конфедерації профспілок (синдикатів), а також юридичні особи, що діяли в «національних інтересах». Національна фашистська партія Італії, яка прийшла до влади 1921 року, є класичним зразком однопартійної системи.

У Німеччині ж запровадження однопартійної системи пов'язано з прийняттям 1933 року закону, за яким єдиною політичною партією визнавали націонал-соціалістичну німецьку робітничу партію. У жовтні 1933 року Президент П. Гінденбург підписав указ про розпуск рейхстагу та призначення нових виборів. Цього року націонал-соціалістична німецька робітничка партія є «носієм німецької державної ідеології».

Боротьба з опонентами передбачала й обмеження права на свободу думки та слова, вільне вираження власних поглядів і переконань, свободу совісті та віросповідання.

В Італії 1929 року після укладення Латеранських угод між Італією і Святим Престолом, відповідно до яких утворилася держава Ватикан, католицька релігія була визнана єдиною релігією Італії.

У Німеччині вільну дискусію оголошували поза законом; критиків уряду можна було затаврувати як зрадників (Kandel, 1935, p. 156).

Для того щоб фашистська чи нацистська ідеології набули реальної підтримки, необхідно було не тільки встановлювати обмеження прав, а й «виховати» людину в дусі поваги до режиму, що зумовило впровадження нової концепції освіти.

Професор С. Панунціо у своїй відомій лекції, яка відкривала офіційний курс Загальної доктрини держави, у Римському університеті 1928 року проголосив: «Ми повинні "фашизувати" викладання права та політики, щоб розсіяти агностичний і нейтральний дух, який у формі об'єктивності та жорсткої науковості обмежується або може обмежуватися вивченням права й політики, що суперечить фашизму чи поза ним... Навчання теорії права є як навчання в релігії. Не може бути нейтральних... Лише навчання теореми Піфагора може бути аполітичним!.. Ми будемо порівнювати різні ідеї і типи держави, але

передусім повинні продемонструвати перевагу та велич доктрини» (Steiner, 1936, p. 1271).

Ідею ідеологізації освіти перейняла нацистська Німеччина. У своїй промові «Самоствердження німецького університету», виголошеній на урочистій церемонії представлення як нового ректора Фрайбурзького університету (27 травня 1933 року), М. Гайдеггер чітко проголосив: «Обов'язок як студентів, так і професорів – служити народу та нацистській державі трьома способами: продуктивною працею, військовою службою і науковою діяльністю» (Pashkov, 218, p. 26).

Пропагандист націонал-соціалістичної освітньої теорії та культурної політики Е. Крік зазначав, що нове виховання спрямоване на виховання *politisch-soldatis*, а реорганізація освіти стала одним з головних завдань нацистського режиму, і через освіту рак марксизму, лібералізму й демократії (вживається як синоніми) мав бути поборений, а німців необхідно очистити від вірусу свободи (Kandel, 1935, p. 158).

1939 року набув чинності закон, який призвав усіх молодих людей до Гітлерюгенду, на кшталт призову в армію. Молодь мала пройти початкову військову підготовку, адже це було важливим аспектом діяльності Гітлерюгенду. З початком війни молодіжні організації Третього рейху перейняли на себе батьківський обов'язок виховання дітей (Kovalchuk, 2022, p. 47).

Усі організації вчителів було замінено на єдиний *Nationalsozialistischer Lehrerbund*. Викладачів призначали виключно за умови, якщо вони довели «чисте» політичне минуле, расове походження та брали активну участь у реалізації нацистської політики. Закон про відновлення державної служби (*Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums*) у квітні 1933 року викрив політичних дисидентів, євреїв та інших представників меншин на факультетах університетів. Нацистська ідеологія та відповідне політичне керівництво також призвели до дискримінації під час прийому на роботу без членства в нацистській партії, з «ненадійною політичною поведінкою» або «приязністю до євреїв» (Fulbier, 2021, p. 351).

Наприклад, Е. Гусселя після приходу до влади нацистів було звільнено з Університету Фрайбуга, йому було заборонено брати участь у філософських конгресах 1933-го та 1937 року.

Обмежено за ідеологічною ознакою і право доступу до освіти. Під час прийому до вищих навчальних закладів, крім випускного іспиту (*Abiturientenprüfung*), враховували знання політичної історії та діяльність у молодіжних організаціях. В університетах й інших закладах вищої освіти під контролем *Studentenschaft* або *Deutsche Fachschulenschaft* перевіряли участь студентів в

оборонній підготовці, трудовій службі, фізичну й політичну підготовку (Kandel, 1935, p. 162).

Запроваджена політика тотального контролю впливала також на економічні процеси в державі. У праці Ф. Гаєка «Шлях до рабства», яка вийшла ще наприкінці Другої світової війни, 1944 року, людство попереджено, що войовничий тоталітаризм без протидії людства може призвести до загибелі всієї цивілізації (Оліунок, 2024, p. 75). Ф. Гаєк акцентує на тому, що різні види колективізму, комунізм, фашизм тощо різняться між собою характером мети, до якої вони прагнуть спрямовувати зусилля суспільства. Але всі вони відрізняються від лібералізму й індивідуалізму в бажанні організувати все суспільство та всі свої ресурси для цієї унітарної мети, і у відмові від цього визнати автономні сфери, у яких завдання індивідів є вищими (Науек, 2001, p. 60).

Тож планова економіка, використання економічних чинників під прикриттям інтересів нації в Німеччині, держави – в Італії, а фактично в інтересах політичної партії, призвели до обмеження права на підприємницьку діяльність.

Фашизм прагнув вирішити економічні питання в межах публічного права. У Німеччині було передбачено чотирирічний план, який, зокрема, передбачав регулювання цін і валютних операцій. Крім того, вилучали майно в політичних ворогів (етнічних євреїв, комуністів).

В обох країнах загальна тенденція полягала також у зростанні розмірів промислових одиниць і поглинанні картелями малих незалежних виробників.

Планове регулювання економіки й обрана ідеологія не могли не призвести до неправомірного обмеження трудових прав.

В Італії за режиму фашистів пропагували ідею «корпоративної держави» з метою примирення класів. Створено спеціальне міністерство корпорацій і Національна рада корпорацій, які контролювали укладення колективних трудових договорів, за законом про правову організацію колективних трудових відносин 1926 року члени профспілок повинні бути «благонадійними» з позицій партійного інтересу. Страйки ж оголошували під забороною.

У Німеччині ж 1933 року профспілки було заборонено. Організацію робітників і їх захист забезпечував Німецький робітничий фронт, який підтримував націонал-соціалістичну державу та фактично контролював робітників.

Водночас слід акцентувати й на такому позитивному аспекті, як запровадження високого рівня заробітної плати, створення сприятливих умов праці, організація дозвілля. Проте ці здобутки стосувалися не всіх національностей, які проживали в Німеччині. Згідно з анти єврейським законодавством 1935-го і 1938 років,

євреям забороняли виконувати певні види робіт, зокрема вчителювати. Крім того, їх власність експропріювали, вважали незаконними шлюби між німцями й особами на одну четверту й більше єврейського походження.

Расова теорія також спричинила появу євгенічного закону 1933 року, мета якого було запобігти поширенню спадкових хвороб, проте насправді фактично був спрямований на стерилізацію, яку запроваджували досить жорстко.

За порушення законодавства, критику влади встановлювали жорсткі непропорційні покарання, а механізми захисту прав людини, передусім незалежний суд, не працювали.

Теоретики фашизму зауважували, що абсолютна держава не може передбачати жодної форми політичної опозиції чи дисидентства. Злочини проти посадових осіб державної влади в Італії розглядали як правопорушення проти держави. А. Рокко запропонував 1927 року новий фашистський Кримінальний кодекс. Цей документ визначав нові форми посягань на особистість і цілісність держави, посилення покарань і розширення сфери застосування законодавства на італійців-нерезидентів та іноземців. Злочини проти народного господарства, зокрема страйки, були заборонені Кримінальним кодексом (Steiner, 1936, p. 1275-1276). Судді втратили статус «незмінюваних» і поступово стали звичайними державними службовцями.

У Німеччині ситуація із судовим захистом була ще складнішою.

З 1933 року гестапо (державну таємну поліцію) було уповноважено утримувати осіб під вартою без суду. Нацисти ухвалили законодавство, яке забороняло судовий розгляд актів гестапо та СС (Graver, 2022, p. 42).

Елітарна охорона (*Shutzstaffel*), штурмові загони (*Sturmabteilung*) й гітлерівська молодь (хоча номінально їх вважали агентурою партії, а не уряду) мали законодавчі й судочинні повноваження, а також екстраправові привілеї. 1935 року було виправлено Кримінальний кодекс з тим, щоб дозволити покарання будь-якого вчинку, що суперечив би «здоровому народному почуттю», навіть якщо це порушувало закон, якого не існує (Sebain, & Torson, 1997, p. 806).

Так званіми Нюрнберзькими законами від 1935 року, зокрема Законом про захист німецької крові й німецької честі, було криміналізовано укладення шлюбу між євреями та «громадянами німецької чи спорідненої їй крові», наймання євреями домашньої прислуги із жінок «німецької або спорідненої їй крові», молодших за 45 років. За вчинення перелічених вище діянь передбачено штраф, примусові роботи й навіть позбавлення волі строком на один рік. Притягуючи осіб до кримінальної відповідальності за такі «злочини»,

судові та правоохоронні органи діяли відповідно до «закону», однак навряд чи їхні дії узгоджувалися із сутністю та змістом «права» (Shevchenko, 2019, p. 171).

Закон про відновлення професійної державної служби 1933 року передбачав, що чиновники, зокрема судді, які були неарійцями за походженням, повинні піти у відставку.

Однак у нацистській Німеччині були судді, які намагалися провадити справжнє правосуддя.

Тому А. Гітлер після критики нацистської преси на адресу судді за неймовірну м'якість звернувся до суду з промовою в Рейхстагу 26 квітня 1942 року. Поміж іншого Гітлер сказав: «Я очікую, що німецька юридична професія це зрозуміє: нація тут не для них, але вони тут для нації. Відтепер я буду втручатися в ці справи і звільняти з посад тих суддів, які, очевидно, так чинять, не усвідомлюючи вимоги часу» (Graver, 2018, p. 846).

Отже, для тоталітарного режиму право стає лише засобом для досягнення завдань та інструментом впливу на громадян.

Фашизм є класичною формою італійського тоталітаризму, у якій, на думку одного із засновників фашизму Б. Муссоліні, «поза державою не повинні існувати ні індивіди, ні групи – політичні партії, товариства, синдикати і класи». Нацистський тоталітаризм, або нацизм, націонал-соціалізм, поєднував у собі елементи антисемітизму, расизму, фашизму, соціалізму й націоналізму (наприклад, Німеччина 1933–1945 років) (Taldykin, 2019, p. 47).

К. Фрідріх та З. Бжезінський виокремили такі структурні особливості тоталітарних диктатур, як: офіційна ідеологія; єдина партія; репресивний поліцейський контроль; цілковитий контроль партії щодо медіа, громадськими організаціями; наявність мілітаризованих формувань партії, підпорядкованих їй вождю; централізоване керування економікою за допомогою бюрократичного апарату (Chabanna, 2023, p. 38-39). Водночас тоталітарна влада потребує не лише усунення опору з боку населення, а й висловлення лояльності до режиму у формі активної підтримки, що має формувати ілюзію долученості особи до ширших суспільних процесів, принциповим аспектом тоталітарного контролю вважаємо мобілізацію режимом населення на свою підтримку за допомогою створених і контрольованих ним проміжних груп (як заміників інститутів громадянського суспільства) (Chabanna, 2023, p. 47).

Дослідники стверджують, що тоталітарні системи якісно відрізняються від інших форм авторитарної влади – традиційних диктатур, або від того, що називають «тоталітарними елементами в допромислових суспільствах», а також від

сучасних націоналістичних однопартійних режимів – тим, що їх ідеологія цілком заперечує попередню форму правління і пропонує цілком перебудувати суспільство й людину; абсолютистський характер їхніх ідеологій звільняє від будь-яких моральних або традиційних та правових обмежень, вони вважають себе спроможними вживати навіть найбезжалісніших заходів задля зміцнення своєї влади та досягнення своїх ідеологічних завдань (Tartasiuk, 2020, p. 72).

Висновки

Втілення тоталітарної моделі управління можливе за умови сукупності факторів – політичних, соціально-економічних, відсутності дієвих механізмів демократії. Прийняття насадженої антидемократичним режимом ідеології є передусім реакцією людини на політичну та соціальну кризу, а також зумовлено станом невизначеності (невпевненість у майбутньому, нестабільність, імовірність того, що ситуація призведе до невідганного результату, тощо).

Авторитет тоталітарних режимів ґрунтується на відповідних ідеології та правовій системі, яка закріплює таку ідеологію. Панування політичних міфів з додаванням ритуалів і символіки мають на меті організувати поведінку людей.

Тоталітарним державам притаманне неправомірне обмеження прав людини, оскільки регулювання будь-яких процесів відбувається виключно з позицій захисту інтересів держави (точніше окремої групи осіб, наділених владою), а правова система ґрунтується на позитивістському типі праворозуміння. Нівелюючи індивідуальність, утверджуючи необхідність досягнення завдань усупереч інтересам конкретного громадянина, у тоталітарних державах формується і відповідний образ людини. Механізм впливу на життя людини відбувається як через ідеологічне виховання, так і через тотальний контроль, терор і репресії, тим самим людина позбувається власного сенсу буття, який замінюють державним/національним інтересом, і фактично позбавляється свободи вибору.

Утвердження тоталітарного режиму унеможлиблюється лише через дієві механізми демократії, передусім незалежний суд, який керується не тільки буквою закону, а й духом права, самообмеження влади, розвинену правову свідомість, громадянське суспільство, якісну як формальну, так і неформальну освіту.

References

- [1] Chabanna, M. (2023). The concept of political trust and reality in post-totalitarianism (methodological aspect). *Political investigations*, 2(6), 34-57. doi: 10.53317/2786-4774-2023-2-2.
- [2] Deichmann, U. (2020). Science and political ideology: The example of Nazi German. *Métode Science Studies Journal*, 10, 129-137. doi: 10.7203/metode.10.1365.
- [3] Dmytrashko, S.A. (2018). Strategies for capitalizing on mass media from the National Socialist Party. *Newsletter of the National Technical University of Ukraine "KPI"*, 2(38), 12-17 doi: 10.20535/2308-5053.2018.2(38).152880.
- [4] Fulbier, R. (2021). Digging deeper: German academics and universities under Nazi tyranny. *Accounting History*, 26(3), 375-385. doi: 10.1177/10323732211027621.
- [5] Graver, H.P. (2018). Why Adolf Hitler Spared the Judges: Judicial Opposition Against the Nazi State. *German Law Journal*, 19(4), 845-878. doi: 10.1017/S2071832200022896.
- [6] Graver, H.P. (2022). *Heroes in the Judicial Mantle: Good Judgment (Honestly) in the Minds of Immoral Laws* (M. Fetisova, I. Chernenko, Trans). Kyiv: VAITE.
- [7] Hayek, F.A. (2001). *The Road to Serfdom*. London: Routledge.
- [8] Hutiv, B.I. (2020). The Weimar Constitution is the legal basis for the establishment of the republic in Germany. *Legal scientific electronic journal*, 7, 26-28. doi: 10.32782/2524-0374/2020-7/4.
- [9] Kandel, I.L. (1935). Education in Nazi Germany. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Education for Social Control*, 182, 153-163. doi: 10.1177/000271623518200118.
- [10] Kovalchuk, V. (2022). "The Wehrmacht needs soldiers": training and education under the influx of Nazism. *Kiev historical studies: scientific journal*, 1(14), 44-48. doi: 10.28925/2524-0757.2022.15.
- [11] Kozynets, O.H., & Kravchenko, O.V. (2020). Foreign political activity of fascist Italy in 1918-1939. *Legal scientific electronic journal*, 1, 28-30. doi: 10.32782/2524-0374/2020-1/5.
- [12] Oliinyk, Yu.V. (2024). Political and legal ideas of Friedrich Hajek to develop the importance of the concept of a legal state. *Scientific newsletter of Uzhgorod National University*, 81(1), 73-80. doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.1.11.
- [13] Pashkov, V.O. (2018). The Nazi regime and the academic strength of Germany. *Newsletter of the National Technical University of Ukraine "KPI"*, 2(38), 23-28. doi: 10.20535/2308-5053.2018.2(38).152892.
- [14] Rakhmailov, Ye.V. (2014). Decisionism as a socio-philosophical proto-version of the fascist dictatorship and a counter-version of normatism (K. Schmitt - G. Kelsen). *Facets*, 17(10), 33-38.
- [15] Sebain, Dzh., & Torson, T. (1997). *History of political thought*. Kyiv.
- [16] Shershel, O. (2023). Methodological approaches to the investigation of human rights. *Philosophical and methodological problems of law*, 2(26), 136-143. doi: 10.33270/02232602.136.
- [17] Shevchenko, S.V. (2019). Implementation of the principle of proportionality and the principle of legality in the criminalization of actions during the hour of another light war. *Scientific newsletter of Uzhgorod National University*, 54, 170-174.
- [18] Standratiuk, D. (2018). Features of the conceptual understanding of the political in the theoretical approach of Carl Schmitt. *Bulletin of Lviv University*, 18, 369-375.
- [19] Steiner, A. (1936). The Fascist Conception of Law. *Columbia Law Review*, 36(8), 1267-1283. doi: 10.2307/1116687.
- [20] Taldykin, O.V. (2019). Current undemocratic forms of the sovereign (political) regime. *Scientific newsletter of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 44-50 doi: 10.31733/2078-3566-2019-1-44-50.
- [21] Tarasiuk, V.Yu. (2020). The diversity of legal systems in totalitarian and democratic partnerships. *Clock writer. Kiev University of Law*, 3, 71-74. doi: 10.36695/2219-5521.3.2020.11.

Список використаних джерел

- [1] Чабанна М. Концепт політичної довіри та реалії посттоталітаризму (методологічний аспект). *Політичні дослідження*. 2023. № 2 (6). С. 34 – 57. doi: 10.53317/2786-4774-2023-2-2.
- [2] Deichmann U. Science and political ideology: The example of Nazi German. *Métode Science Studies Journal*. 2020. Vol. 10. P. 129–137. doi: 10.7203/metode.10.1365.
- [3] Дмитрашко С. А. Стратегії впливу на масову свідомість у націонал-соціалістичній. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2018. № 2 (38). С. 12–17. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). doi: 10.20535/2308-5053.2018.2(38).152880.

- [4] Fulbier R. Digging deeper: German academics and universities under Nazi tyranny. *Accounting History*. 2021. Vol. 26. No. 3. P. 375–385. doi: 10.1177/10323732211027621.
 - [5] Graver H. P. Why Adolf Hitler Spared the Judges: Judicial Opposition Against the Nazi State. *German Law Journal*. 2018. Vol. 19. No. 4. P. 845 – 878. doi: 10.1017/S2071832200022896.
 - [6] Гравер Г. П. Герої в суддівській мантії: добросовісне (чесне) суддівство в умовах аморальних законів / пер. з норв. М. Фетісова ; пер. з англ. І. Черненко. Київ : ВАІТЕ, 2022. 326 с.
 - [7] Hayek F. A. *The Road to Serfdom*. London : Routledge, 2001. 272 p.
 - [8] Гутів Б. І. Веймарська конституція як правова основа утворення республіки в Німеччині. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 26–28. doi: 10.32782/2524-0374/2020-7/4.
 - [9] Kandel I. L. Education in Nazi Germany. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Education for Social Control*. 1935. Vol. 182 (Nov.). P. 153–163. doi: 10.1177/000271623518200118.
 - [10] Ковальчук В. «Вермахту потрібні солдати»: виховання й освіта під впливом нацизму. *Київські історичні студії: науковий журнал*. 2022. № 1 (14). С. 44–48. doi: 10.28925/2524-0757.2022.15.
 - [11] Козинець О. Г., Кравченко О. В. Зовнішньополітична діяльність фашистської Італії в 1918–1939 рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 28–30. doi: 10.32782/2524-0374/2020-1/5.
 - [12] Олійник Ю. В. Політико-правові ідеї Фрідріха Гаєка щодо розвитку та значення концепції правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 81. Ч. 1. С. 73–80. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2024.81.1.11.
 - [13] Пашков В. О. Нацистський режим і академічна спільнота Німеччини. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. 2018. № 2 (38). С. 23–28. (Серія «Політологія. Соціологія. Право»). doi: 10.20535/2308-5053.2018.2(38).152892.
 - [14] Рахмайлов Є. В. Децизіонізм як соціально-філософська протокверсія фашистської диктатури і контраркверсія нормативізму (К. Шмітт – Г. Кельзен). *Грані*. 2014. № 17 (10). С. 33–38.
 - [15] Себайн Дж., Торсон Т. *Історія політичної думки*. Київ, 1997. 838 с.
 - [16] Шершель О. Методологічні підходи в дослідженні обмежень прав людини. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 136–143. doi: 10.33270/02232602.136.
 - [17] Шевченко С. В. Реалізація принципу пропорційності та принципу законності в криміналізації діянь під час другої світової війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 54. С. 170–174. (Серія «Право»).
 - [18] Стандратюк Д. Особливості концептуального осмислення політичного в теоретичному підході Карла Шмітта. *Вісник Львівського університету*. 2018. № 18. С. 369–375. (Серія «Філософсько-політологічні студії»).
 - [19] Steiner A. The Fascist Conception of Law. *Columbia Law Review*. 1936. Vol. 36. No. 8. P. 1267–1283. doi: 10.2307/1116687.
 - [20] Талдикін О. В. Сучасні недемократичні форми державного (політичного) режиму. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 44–50. doi: 10.31733/2078-3566-2019-1-44-50.
 - [21] Тарасюк В. Ю. Різноманітність правових систем у тоталітарному і демократичному суспільствах. *Часопис. Київського університету права*. 2020. № 3. С. 71–74. doi: 10.36695/2219-5521.3.2020.11.
-

Limitation of Human Rights in the Interests of the State in Totalitarian States as a Manifestation of Legal Positivism

SHERSHEL OIha

Postgraduate Student of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic
of the National Academy of Internal Affairs

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0874-3138>

Abstract. The problem of determining the limits of state power's interference in human rights is important for any time, especially when the need to unlawfully limit human rights in the state is justified by the achievement of a "noble" goal, and is imposed with the help of propaganda, terror and prohibitions. The purpose of this article. To analyze the reasons for establishing the power of totalitarian regimes, the principles of their functioning and the establishment of the idea of limitation human rights in the interests of the state on the example of Italy during the fascist regime and Germany during the Nazi regime. Research the legal regulation of the restriction of political, socio-economic rights, as well as the leveling of the principle of independence of the judiciary in such states and propose mechanisms that would make it impossible to establish totalitarian regimes. The dialectical method became the methodical basis. In the structure of methodological approaches, descriptive and historical methods are used, which helped to investigate in chronological order the process of establishment of totalitarian regimes and unlawful restriction of human rights. Research results. It was concluded that under totalitarian regimes, the regulation of relations in the field of human rights takes place from the point of view of protecting the interests of a separate group of people who are in power, and the mechanism of influencing people's consciousness is through ideological education and repression. Prevention of unlawful restriction of human rights is possible through effective mechanisms of democracy, primarily an independent court guided by the spirit of law, self-restraint of power, developed legal awareness, civil society, and quality education. The scientific novelty of the publication is the analysis of the transformation under the influence of the type of legal understanding chosen as a model of the political and legal system of the state from a relatively democratic to an inhumane totalitarian regime. Practical significance. Determination of the conditions and means that would make it impossible to transition from a democratic state, in which human rights are recognized as the highest value, to a totalitarian one.

Keywords: limitation of human rights; democracy, totalitarian system, fascism, Nazism, responsibility.